

พระพุทธรูปสำคัญ สมัยรัตนโกสินทร์

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงประดิษฐานกรุงเทพมหานครฯ ขึ้นเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ แล้ว ก็ได้ทรงพยายามสร้างและทะนุบำรุงวัดวาอารามให้เหมือนเมื่อครั้งพระนครศรีอยุธยา แต่สำหรับพระพุทธรูปนั้นมิใคร่จะได้ทรงสร้างขึ้นใหม่ เพราะได้โปรดฯ ให้เชิญพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ซึ่งชำรุดอยู่ที่หัวเมืองเหนือและภาคกลางของประเทศไทยเนื่องจากการรบพุ่งกับประเทศพม่า ลงมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงเทพฯ คือ จากเมือง พิษณุโลก สวรรคโลก สุโขทัย ลพบุรี และพระนครศรีอยุธยา เป็นจำนวนถึง ๑๒๔๘ องค์ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัย อุ้มทอง และอยุธยา พระพุทธรูปเหล่านี้โปรดฯ ให้เป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ ที่เหลือจากนั้นโปรดฯ ให้ส่งไปประดิษฐานเป็นพระระเบียง แต่มีข้อที่น่าสังเกตว่าพระระเบียงสัมฤทธิ์เหล่านี้ได้ปั้นปูนหุ้มแปลงเป็นพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์เสียทั้งสิ้น ทั้งนี้อาจเป็นว่าในขณะนั้นไทยเรากำลังรบพุ่งกับพม่าข้าศึกติดพันกันอยู่ จึงโปรดฯ ให้ซ่อนไว้ไม่ให้พม่าทราบ

ว่ามีทองสัมฤทธิ์อยู่ภายใน

เกี่ยวกับการที่โปรดฯ ให้เชิญพระพุทธรูปลงมาแต่หัวเมืองเหนือครั้งนี้ ที่แลเห็นได้ชัดก็คือเมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ และเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ได้โปรดฯ ให้ก่อพระเจดีย์องค์ใหญ่คือพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณสวมซากพระพุทธรูปซึ่งทรงนามว่าพระศรีสรรเพชญ์ไว้ภายใน พระศรีสรรเพชญ์องค์นี้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งพระนครศรีอยุธยาโปรดฯ ให้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๓ เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา (๑๖ เมตร) หล่อด้วยสัมฤทธิ์หุ้มทองคำทั้งพระองค์ ประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา เมื่อเสียกรุงฯ แก่พม่าครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าลอกทองคำที่หุ้มพระองค์ไปหมด ภายหลังพระอารามนั้นทิ้งร้างพระวิหารพังทลายพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรรเพชญ์แตกหักบอบสลายมาก เมื่อทรงสร้างวัดพระเชตุพนฯ โปรดฯ ให้เชิญลงมา หมายถึงทรงปฏิสังขรณ์ให้เป็นรูปปั้นดีดั่งเก่าอย่างพระโลกนาถ ซึ่งโปรดฯ ให้อัญเชิญ

ลงมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์เช่นเดียวกัน แต่พระศรีสรรเพชญ์ชำรุดมากนัก จะปฏิสังขรณ์ให้คงตามรูปเดิมไม่ได้ จึงทรงพระราชดำริจะเอาสัมฤทธิ์รวมหลอมหล่อเป็นพระพุทธรูปขึ้นใหม่ ครั้นมีพระราชบัญชาแก่พระสงฆ์ราชาคณะ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานพร้อมกันถวายพระพรว่า ที่จะเอาสัมฤทธิ์อันเป็นพระพุทธรูปอยู่แล้ว กลับหลอมหล่อใหม่เห็นไม่สมควร จึงโปรดฯ ให้เชิญเข้าบรรจุไว้ในพระเจดีย์

สำหรับวัดพระเชตุพนฯ นี้ได้โปรดฯ ให้เชิญพระพุทธรูปเก่า ๆ มาประดิษฐานไว้หลายองค์ เช่น พระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานวัดศาลาสีหะนำ (วัดกุหาสวรรค์) กรุงเทพมหานคร เชิญมาปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว ประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ ถวายพระนามว่าพระพุทธเทวปฏิมากร พระโลกนาถซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน สูง ๒๐ ศอก (๑๐ เมตร) ปรัชกหักพัง เชิญมาแต่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา ปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศตะวันออกมุขหลัง พระพุทธรูปวัดเขาอินทร์เมืองสวรรค์โลก หล่อด้วยนาก เชิญลงมาปฏิสังขรณ์ด้วยนากเสร็จแล้ว ประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในพระวิหารทิศตะวันออก พระพุทธรูปเชิญลงมาแต่พระนครศรีอยุธยา ปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว ประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศใต้ พระพุทธรูปเชิญลงมาแต่เมืองลพบุรี ปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว ประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศตะวันตก และยังมีพระพุทธรูปหล่อใหม่ ประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศเหนือ ครั้นเสร็จการฉลองพระอารามแล้ว ภายหลังทรงพระกรุณาให้เชิญพระพุทธรูปในพระวิหารทิศใต้และทิศตะวันตกไปประดิษฐานไว้ ณ พระวิหารวัดมหาธาตุฯ และให้เชิญพระพุทธรูป ๒ องค์ซึ่งเชิญลงมาแต่เมืองสุโขทัยทรงพระนามว่า พระพุทธชินราชประดิษฐานไว้แทนที่ในวิหารทิศใต้ และอีกองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระพุทธชินสีห์ ประดิษฐานไว้ในวิหารทิศตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)

นี้ ได้โปรดฯ ให้สร้างพระคันธารราฐ ปางขอฝนขึ้นเพื่อใช้ในการพระราชพิธีพิฆัมมงคล ปัจจุบันรักษาอยู่ในหอพระคันธารราฐ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ องค์พระสูง ๖๕ ซม. มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ รัศมีเป็นรูปบัวตูมหรือลูกแก้ว พระพักตร์ไม่ค่อยสวยงามมากนัก ครองจีวรตามแบบจีน พระหัตถ์ขวากวักเรียกเม็ดฝน พระหัตถ์ซ้ายรองรับเม็ดฝน ประทับนั่งขัดสมาธิราบ (รูปที่ ๑) ที่เรียกว่าพระคันธารราฐนั้นหาได้เกี่ยวข้องกับศิลปะคันธารราฐทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียไม่ แต่อาจมาจากเรื่องราวที่กล่าวไว้ในแคว้นคันธาระทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียนั้น มีพระยานาคคนหนึ่งชื่อเอลาบัตตร์ หรืออรวาล เป็นผู้ให้น้ำ แต่แรกได้ทำให้เกิดน้ำท่วมในแคว้นนั้น แต่ต่อมาเมื่อหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงได้ให้น้ำทำให้แคว้นนั้นเกิดความสมบูรณ์พูนสุข ด้วยเหตุนี้จึงเรียกพระพุทธรูปปางขอฝนว่าพระคันธารราฐ เกี่ยวกับพระคันธารราฐสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้ยังมีเรื่องราวต่อมาอีกคือ มีพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันและปัจจุบันรักษาอยู่ในวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ตามตำนานของวัดกล่าวว่าพระพุทธรูปองค์นี้สร้างในสมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยโปรดฯ ให้อัญเชิญขึ้นมาไว้ที่กรุงเทพฯ และต่อมาเมื่อทรงสร้างพระนครคีรีขึ้นบนยอดเขามไหศวรรย์ (เขาวัง) แล้วจึงโปรดฯ ให้คืนมาไว้ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม เนื่องจากพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะคล้ายพระคันธารราฐสมัยรัชกาลที่ ๑ มาก จึงน่าจะคิดว่าจะเป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาได้หรือไม่หรือจะหล่อเลียนแบบพระคันธารราฐสมัยรัชกาลที่ ๑

ในสมัยนี้ยังมีพระประธานในพระอุโบสถและวิหารในวัดมหาธาตุฯ ที่กรุงเทพฯ อีก ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททงจะโปรดฯ ให้สร้างขึ้น เพราะพระองค์ทรงปฏิสังขรณ์วัดนี้ตั้งแต่ยังมีนามว่าวัดสลัก เปลี่ยนชื่อเป็นวัดนิพพานาราม

วัดพระศรีสรรเพชญ์ แล้วจึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดมหา
ธาตุฯ เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐปั้นปูนประกอบ ประ
ทับนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย พระรัศมีเป็น
เปลว ขมวดพระเกศาแหลม พระพักตร์มีลักษณะ
เป็นแบบอุทงและอุชยาผสมกัน คือพระพักตร์
ค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยมและสี่พระพักตร์ไม่ค่อยแสดง
ชีวิตจิตใจ นิ้วพระหัตถ์เสมอกันทั้งสี่นิ้ว ฐานพระ
พุทธรูปเป็นเส้นอ่อนโค้งอันแสดงให้เห็นว่ายังคง
รักษาแบบศิลปะอุชยาตอนปลายไว้ (รูปที่ ๒)

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ยังโปรดฯ ให้หล่อพระพุท
ธรูปสัมฤทธิ์หุ้มทองคำทรงเครื่องชั้น ๒ องค์ เป็น
พระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร (ประธานอภัยทั้ง
สองพระหัตถ์) สูง ๒.๑๔ เมตร องค์หนึ่งถวาย
พระนามว่าพระพุทธรูปจุลจักร อุทิศถวายสมเด็จพระ
บรมชนกนาถคือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
อีกองค์หนึ่งถวายพระนามว่าพระพุทธรูปจักรพรรดิ
ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศล
ในส่วนพระองค์ ปัจจุบันนี้ทั้งสององค์ประดิษฐาน
อยู่ในหอพระสุราลัยพิมานในพระบรมมหาราชวัง
พระพุทธรูปเจกักรนั้นอาจนับได้ว่าเป็นพระพุทธรูป
ทรงเครื่ององค์แรกในสมัยรัตนโกสินทร์ (รูปที่ ๓
และ ๔)

สำหรับในสมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒-
๒๓๖๗) ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๓๖๓ พระบาทสม
เด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้บูรณะวัด
แจ้ง และพระราชทานนามใหม่ว่าวัดอรุณราชวร
าราม ดังมีความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ของสมเด็จพระ
ยาดำรงราชานุภาพดังต่อไปนี้ “ส่วนวัดแจ้งนั้นทรง
สร้างพระอุโบสถใหม่” มีพระระเบียงล้อมรอบ
พระประธานในพระอุโบสถเมื่อปั้นหุ่น พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปั้นด้วยฝีพระ
หัตถ์ และสร้างพระวิหารด้วย ส่วนกุฎีพระสงฆ์นั้น
ที่สร้างครั้งรัชกาลที่ ๑ รับทำแต่พอให้พระสงฆ์
มาอยู่ได้ ยังไม่เรียบร้อย จึงโปรดฯ ให้ขอแรงพระ
ราชวงศานวงศ์และข้าราชการช่วยทำกุฎีพระสงฆ์

เป็นตึกขัดตะเกีปุน ครั้นการสำเร็จจึงได้มีงาน
ฉลองในปีมะโรงโทศก (พ.ศ. ๒๓๖๓) นี้ เล่นละคร
หลวงโรงเล็ก เล่นเรื่องรามเกียรติ์ตอนบุศพลพ ซึ่ง
ทรงพระราชนิพนธ์บทขึ้นใหม่ พระราชทานนาม
พระอารามเปลี่ยนใหม่ว่าวัดอรุณราชวราราม
(ส่วนพระปรางค์ใหญ่นั้น เมื่อในรัชกาลที่ ๒ เป็น
แต่ได้กะที่ลงมืออุดราก การค้าอยู่ตลอดรัชกาล
ถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาอีกครั้งหนึ่ง ทรงสร้าง
พระปรางค์ใหญ่กับกุฎีที่เป็นตึกก่ออิฐกับสิ่งอื่นอีก
หลายอย่าง) “พระประธานองค์นี้ถวายพระนามว่า
พระพุทธรูปมโหฬาร เป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง
ขัดสมาธิราบปางมารวิชัย นิ้วพระหัตถ์เท่ากันทั้งสี่
นิ้ว (รูปที่ ๕) ถ้าสังเกตดูพระพักตร์ซึ่งทรงปั้นเอง
จะเห็นว่างามแบบรูปหุ่นอันเป็นพระพุทธรูปแบบ
สมัยรัตนโกสินทร์ แต่ฐานยังคงอ่อนโค้งตามแบบ
สมัยอุชยาตอนปลาย

นอกจากนี้ยังมีอีกเรื่องหนึ่งในสมัยรัชกาลที่
๒ เกี่ยวกับพระศรีศากยมุนีที่วัดสุทัศน์ ซึ่งมีข้อ
ความแตกต่างกันระหว่างพระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ของเจ้าพระยาพิพากรวงศ์
กับของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งข้าพ
เจ้าจะขอคัดมาลงไว้ต่อไปนี้ ฉบับของเจ้าพระยา
พิพากรวงศ์มีดังนี้คือ “ในปีมะเมีย (พ.ศ. ๒๓๖๕)
นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๒)
ทรงพระราชดำริว่าพระโต (พระศรีศากยมุนี) ซึ่ง
ประดิษฐานอยู่ที่เสาชิงช้างนั้น พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ ๑) เชิญลงมาไว้เพื่อพระ
ราชดำริจะทำวัดขึ้นในคลองพระนครเป็นวัดใหญ่
อีกวัดหนึ่ง การก็ยงหาได้ทำไม่ จะต้องฉลองพระ
เดชพระคุณเสียให้แล้ว มีพระราชดำริสให้เจ้าพนักงาน
จัดการทำพระวิหารใหญ่ขึ้น องค์พระพุท
ธรูปนั้นทรงทอดพระเนตรเห็นว่าพระเศียรย่อมนไป
กว่าพระองค์ไม่สมกัน จึงให้ช่างถอดออก
หล่อพอกพระเศียรพระพักตร์ให้ใหญ่ขึ้น แลนิ้ว
พระหัตถ์ของเดิมนั้นสั้น ๆ ยาว ๆ อยู่ ก็โปรดฯ ให้
ถือนิ้วพระหัตถ์ให้เสมอกัน เหมือนอย่างพระพุท

รูปที่ ๑ พระคันธารราษฎร์ ปางขอฝน
สมัยรัชกาลที่ ๑
ในหอพระคันธารราษฎร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รูปที่ ๒ พระประธานในพระอุโบสถ
วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ

รูปที่ ๓ พระพุทธรูปยืนอยู่ด้านหน้า พระพุทธรูปจูลงจั่งอยู่ด้านหลัง
ในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง

รูปที่ ๕ พระพุทธรังสฤษดิ์อยู่ด้านหน้า พระพุทธจักรพรรดิอยู่ด้านหลัง
ในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง

รูปที่ ๕ พระพุทธธรรมิกราช
พระประธานในพระอุโบสถวัดอรุณฯ

รูปทุกวันนี้ ครั้นการแล้วก็ได้เชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานบนพระวิหาร พระวิหารนั้นยังค้างอยู่แต่ข้อฟ้า ไบระกา ทางหงส์ แลการอื่น ๆ ก็ยังมีได้กระทำ”

ส่วนของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มีแต่เพียงว่า “ในปีมะเมียจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๖๕) นั้น ทรงพระราชดำริว่า พระโคซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เชิญลงมาจากวัดพระมหาธาตุเมืองสุโขทัย แลให้สร้างวัดประดิษฐานไว้กลางพระนครที่ใกล้เสาชิงช้า โดยทรงพระราชดำริจะสร้างวิหารใหญ่ขนาดวิหารวัดพระเจ้าพนัญเชิงที่กรุงเก่า พระวิหารนั้นยังค้างอยู่ จึงโปรดให้สร้างพระวิหารนั้นต่อมา จนยกเครื่องบนเสร็จค้างอยู่แต่ยังมีได้ยกข้อฟ้า ไบระกา อนึ่ง บานประตูพระวิหารนั้น โปรดให้สลักลายชุดด้วยไม้แผ่นเดียวกรมหมื่นจิตรภักดี (พระเจ้านั่งยาเธอพระองค์เจ้าทับ) เป็นนายงาน เมื่อคิดอย่างสำเร็จแล้วให้ยกเข้ามาในท้องพระโรง ทรงสลักด้วยฝีพระหัตถ์ก่อนแล้วจึงให้ช่างทำต่อไป”

ข้อนี้ควรวินิจฉัยว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจะไม่ทรงเชื่อที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เขียนไว้หรืออย่างไรเกี่ยวกับองค์พระศรีศากยมุนี จึงทรงตัดออกเสียทั้งหมด ความจริงการพอกพระพักตร์พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ถ้าไม่หล่อใหม่ก็ออกจะเป็นการยาก และพระพักตร์พระศรีศากยมุนีในปัจจุบันก็ยังคงเป็นแบบสุโขทัยอยู่ สำหรับนิ้วพระหัตถ์นั้นถ้าของเดิมไม่เท่ากันจริง ก็ไม่อาจเข้าร่วมหมู่กับพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดา ซึ่งมีนิ้วพระหัตถ์เท่ากันได้ พระศรีศากยมุนีนั้นคงจะเป็นองค์เดียวกับพระพุทธรูปที่มีกล่าวไว้ในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๔ และ ๕ คือพระเจ้าลิไทย อาจโปรดฯ ให้หล่อขึ้นราว พ.ศ. ๑๕๐๕ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดาก็จะหล่อขึ้นหลังกว่านั้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๘๔) เนื่องจากทรงสร้างวัดขึ้นใหม่และทรงบูรณะวัด

ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีการหล่อพระพุทธรูปขึ้นใหม่หลายองค์ ณ ที่นี้จะกล่าวเฉพาะแต่ที่สำคัญเท่านั้น คือพระพุทธรูปพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลกและพระพุทธรูปพระพุทธรเลิศหล้านภาลัยเรื่องราวมีอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ราชฎรเรียกรัชกาลที่ ๑ ว่าแผ่นดินต้น รัชกาลที่ ๒ ว่าแผ่นดินกลางพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริว่าถ้าเรียกเช่นนั้นรัชกาลของพระองค์ก็ต้องเป็นแผ่นดินสุดท้าย เป็นอปรมงคลแก่พระราชวงศ์ ราว พ.ศ. ๒๓๘๕ หรือ ๒๓๘๖ จึงโปรดฯ ให้หล่อพระพุทธรูปขึ้นขนาดใหญ่ สูง ๓ เมตร ด้วยสัมฤทธิ์หุ้มทองคำทั้งองค์ ทรงเครื่องพระมหาจักรพรรดิ พระหัตถ์แสดงปางห้ามสมุทร ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม องค์ทางด้านทิศเหนืออุทิศถวายรัชกาลที่ ๑ ถวายพระนามว่าพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลก องค์ทางด้านทิศใต้อุทิศถวายรัชกาลที่ ๒ ถวายพระนามว่าพระพุทธรเลิศหล้านภาลัย และโปรดฯ ให้ราชฎรเรียกตามนั้น นอกจากนี้ยังทรงหล่อพระพุทธรูปขึ้นทรงเครื่องด้วยสัมฤทธิ์หุ้มทองคำอีก ๒ องค์ ประดิษฐานไว้ในหอพระสุราลัยพิมานในพระบรมมหาราชวัง ขนาดย่อมว่าพระพุทธรยอดฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธรเลิศหล้านภาลัย คือสูงเพียง ๒.๑๐ เมตร องค์ที่ถวายนามว่าพระพุทธรณมิตร ทรงพระราชอุทิศเป็นส่วนพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธรเลิศหล้านภาลัย องค์ที่ถวายนามว่าพระพุทธรรังสฤษฎ์ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลในส่วนพระองค์ (รูปที่ ๓ และ ๔)

นอกจากนี้ยังโปรดให้คิดแบบพระพุทธรูป ๔๐ ปางขึ้นนับว่าเป็นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังมีปรากฏอยู่ในหนังสือตำนานพระพุทธรเจดีย์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพอันจะขอคัดมาลงไว้ดังต่อไปนี้ “มีคติการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ อย่างหนึ่งเดิมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระ

ราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เหมือน
อย่างโบราณกษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรง
บำเพ็ญ มีความปรากฏในหนังสือพระราชพงสาวดาร
ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้เคยทรงสร้างรูป
พระโพธิสัตว์ ตามเรื่องนิบาตชาดกทั้ง ๕๐๐ ชาติ
แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรังเกียจ
ว่ารูปพระโพธิสัตว์ตามนิบาตชาดกนั้น เป็นรูปเทวดา
ก็มี มนุษย์ก็มี สัตว์เดียรัจฉานก็มี ไม่สมควรจะ
สร้างขึ้นเป็นเจดีย์วัตถุ จึงโปรดฯ ให้สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรง
เลือกกันในคัมภีร์มีเรื่องพุทธประวัติ กิดเลือกพุทธ
อิริยาบถต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นนับรวมกับแบบเดิม
เป็น ๔๐ ปาง แล้วทรงสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ
ตามระเบียบนั้น ซึ่งเดี๋ยวนี้ประดิษฐานอยู่ในหอ
ราชกรมานุสรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น
แบบพระปางสมัยรัตนโกสินทร์ ดำรงมีฉบับอยู่ใน
ในหอพระสมุดฯ ได้คัดมาพิมพ์ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ปางพุทธกิริยา นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสอง
ประสานพระอุระ

๒. ปางรับมธุปายาส นิ่งห้อยพระบาท แขน
พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระชานุเป็นกิริยากอรับ

๓. ปางลอยถาด นิ่งอุกพระชานุ พระหัตถ์ซ้าย
หงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงวางถาดลงในน้ำ

๔. ปางทรงรับหญ้าคา ยืนห้อยพระหัตถ์ซ้าย
ยืนพระหัตถ์ขวาเป็นกิริยาจับ

๕. ปางมารวิชัย นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้าย
หงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวากว้างที่พระ
ชานุ นิ้วชี้พระธรณี (ตรงกับปางมารวิชัยแบบอินเดีย)

๖. ปางสมาธิ นิ่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสอง
ประสานบนพระเพลา (ตรงกับปางสมาธิแบบ
อินเดีย)

๗. ปางถวายเนตร ยืน พระหัตถ์ทั้งสองประ
สานที่พระเพลา

๘. ปางจงดกรมแก้ว ยืนยกพระบาทซ้าย พระ

หัตถ์ทั้งสองประสานพระเพลา

๙. ปางประสานบาตร นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์
ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาทรงอุบถบาตร

๑๐. ปางฉันสมอ นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้าย
หงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงผลสมอ

๑๑. ปางลีลา ยกพระบาทซ้าย ห้อยพระหัตถ์
ซ้าย พระหัตถ์ขวาอุกเสมอพระอุระ กิริยาอย่าง
ไกวพระพาหา (ตรงตามแบบอินเดีย)

๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสมบท นิ่งขัด
สมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลาพระ
หัตถ์ขวาทรงกวัก

๑๓. ปางปลงกรรมฐาน ยืน พระหัตถ์ซ้าย
ประสานพระเพลา ยืนพระหัตถ์ขวาออกไปเป็นกิริยา
จับ

๑๔. ปางห้ามสมุทร ยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสอง
ป้องเสมอพระอุระ (แบบอินเดียเรียกว่าปางประ
ทานอภัย)

๑๕. ปางอุ้มบาตร ยืน พระหัตถ์ทั้งสองประ
คองบาตร (พระปางอินเดียนิ่งขัดสมาธิพระหัตถ์ทั้ง
สองประคองบาตรเหมือนกัน)

๑๖. ปางกุดดาถิจ นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้าย
ประคองบาตร พระหัตถ์ขวาลงในบาตร

๑๗. ปางพระเกศราคุ นิ่งขัดสมาธิ พระหัตถ์
ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาอุบถพระ
เกศ

๑๘. ปางเสด็จลงเรือชานาน นิ่งห้อยพระบาทบน
บัลลังก์ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำวางบนพระเพลา พระ
หัตถ์ขวาอุกเพียงพระอุระ (พระพุทธรูปนิ่งห้อยพระ
บาทแบบอินเดีย ทำเป็นปางประทานปฐมเทศนา)

๑๙. ปางห้ามญาติ ยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยก
พระหัตถ์ขวาป้อง (แบบอินเดียเรียกปางประทานอภัย)

๒๐. ปางพระปาเลไลยก์ นิ่งห้อยพระบาท
พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระเพลา แขนพระหัตถ์ขวา
วางบนพระชานุ เป็นกิริยาทรงรับ

๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์ ยืน ห้อยพระ
หัตถ์ขวา ยกพระหัตถ์ซ้ายป้อง

๒๒. ปางนาควาโลก ยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาเสมอพระอุระ เบื้องพระพักตร์ กลับมาข้างหลัง

๒๓. ปางปลงพระชนม์ นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวาประทับพระอุระ

๒๔. ปางรับอุทกั่ง นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวาทรงบาตร

๒๕. พระสร่งน้ำ ยืน ห่มเฉียงผ้าอุทกสาฎก ห้อยพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวา ยกเสมอพระอุระ เป็นกิริยาอุบพระกาย

๒๖. ปางยืน ห้อยพระหัตถ์ทั้งสอง

๒๗. ปางคันธารราชู นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายกวัก พระหัตถ์ขวาเป็นกิริยารับน้ำ

๒๘. พระรำพึง ยืน พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ (อังกฤษเรียกว่า ปางถวายเนตร)

๒๙. ปางสมาธิเพชร ขัดสมาธิไขว้พระขงฆ์ พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพล พระหัตถ์ขวาคว่ำบนพระชานุ (เหมือนปางมารวิชัย)

๓๐. ปางลำแดงชราธรรม นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายขวาจับพระชานุทั้งสอง

๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธรบาท ยืน กดปลายพระบาท พระหัตถ์ทั้งสองประสานที่พระเพล

๓๒. ปางลำแดงโอฬาริกนิมิต นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายป้องพระอุระ พระหัตถ์ขวาคว่ำบนพระชานุ

๓๓. ปางรับผลมะม่วง นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวาทรงผลมะม่วง

๓๔. ปางขับพระวักกลี นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวาห้อยลงที่พระขงฆ์ เป็นกิริยาโบกพระหัตถ์

๓๕. ปางไสยา พระหัตถ์ขวาหนุนพระเศียร พระหัตถ์ซ้ายวางทอดลงไปตามพระกาย พระบาทซ้ายทับพระบาทขวา (ตรงกับปางเข้านิพพานของอินเดีย)

๓๖. ปางฉันทนุปายาส นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองลาด พระหัตถ์ขวาลงในเภาด

๓๗. ปางห้ามมาร นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพล พระหัตถ์ขวาป้องที่พระอุระ

๓๘. ปางสนเข็ม นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองยกเสมอพระอุระ เป็นกิริยาจับด้ายข้างหนึ่ง เข็มข้างหนึ่ง

๓๙. ปางซื้อครสาวก นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพล พระหัตถ์ขวาขึ้นเป็นกิริยาทรงเลือก

๔๐. ปางเปิดโลก ยืน พระหัตถ์ซ้ายขวาห้อยกางออกไป และกางนิ้วพระหัตถ์น้อยหนึ่ง

นอกจาก ๔๐ ปางที่กล่าวมานี้ ยังมีพระปางคอนแรกตรัสรู้ที่เรียกว่าเสด็จประทับสัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง คือ

สัตตมหาสถานที่ ๑ ปางนั่งสมาธิได้ต้นโพธิ์
สัตตมหาสถานที่ ๒ ปางถวายเนตร ยืนประสานพระหัตถ์ที่พระเพล

สัตตมหาสถานที่ ๓ ปางจงกรมแก้ว พระเสีลาพระหัตถ์ทั้งสองประสานพระเพลามีเรือนแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๔ ปางทรงพิจารณาพระธรรมในเรือนแก้ว นั่งขัดสมาธิหงายพระหัตถ์ทั้งสองประสานบนพระเพล มีเรือนแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๕ ปางนั่งสมาธิได้ต้นไทร
สัตตมหาสถานที่ ๖ ปางนาคปรก นั่งสมาธิได้ต้นจิก

สัตตมหาสถานที่ ๗ ปางรับผลสมอ บาตร เข้าสัตต นั่งสมาธิได้ต้นไม้เกด

ปางสัตตมหาสถานทั้ง ๗ นี้ เห็นจะเป็นปางเกร็ดที่ทำยังเื้องออกไปเพื่อให้มีเรือนแก้วและต้นไม้ประกอบ พระพุทธรูปก็เข้ากับปางที่กล่าวมาใน ๔๐ นั้น

มีพระปางต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่ง กำหนดตามนพเคราะห์สำหรับบูชา เนื่องด้วยพิธีทักษา (คือตำราโหร) จะเกิดตำราขึ้นเมื่อใดหาทราบไม่ แต่มีอยู่ในสมุดตำราฉบับหลวงเล่มเดียวกับตำราพระพุทธรูป ๔๐ ปาง ซึ่งกล่าวมาแล้ว คือ

พระอาทิตย์ พระถวายเนตร

พระจันทร์	พระห้ามสมุทร
พระอังคาร	พระไสยา (ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราษฎร์)
พระพุธ	พระอุ้มบาตร
พระพฤหัสบดี	พระสมาธิ
พระศุกร์	พระรำพึง
พระเสาร์	พระนาคปรก
พระราหู	พระปาเลไลยก์
พระเกตุ	พระขัดสมาธิเพชร นั่งสมาธิ

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามตำราที่กล่าวมานี้ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้แต่ ๓๓ ปาง เว้น ๗ ปาง คือ ปางมารวิชัย ๑ ปางสมาธิ ๑ ปางห้ามญาติ ๑ ปางยืน ๑ ปางคันธารราษฎร์ ๑ ปางขัดสมาธิเพชร ๑ ปางไสยา ๑ และมีปางนาคปรกในปางเกร็ดเพิ่มเข้าด้วยเป็น ๓๔ ปาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่าไว้ในหนังสือพระราชพิธี ๑๒ เดือนว่า พระปางเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชดำริไว้ประการใดหาทราบไม่ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นเค้าเงื่อนชอบกลอยู่ จึงโปรดฯ ให้หล่อเป็นฐานเฉียงเดิมขึ้นอีกชั้น ๑ แล้วให้กะไหล่ทองคำ บุกปาง เมื่อเสร็จแล้วโปรดฯ ให้จารึกทรงพระราชอุทิศแต่พระเจ้าแผ่นดินในกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณและกรุงธนบุรี”

สำหรับพระพุทธรูปสำคัญอื่น ๆ ที่สร้างในรัชกาลที่ ๓ ก็มีดังต่อไปนี้คือ พระไสยาก่ออิฐถือปูนปิดทอง พระบาทประดับด้วยมุกเป็นลายมงคล ๑๐๘ ประการ ยาว ๘๐ ศอก (๔๕ เมตร) อยู่ในวิหารทางทิศเหนือของวัดพระเชตุพน อาจถือได้ว่าเป็นพระไสยาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย นอกจากนี้ก็มีพระพุทธรูปโลกเชษฐซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม พระพุทธรอนันตคุณอดุลยพิตร พระประธานวัดราชโอรส พระพุทธไตรรัตนนายก พระประธานองค์ใหญ่ในวิหารวัด

กัลยาณมิตร พระเศรษฐมุนี หล่อด้วยทองแดงจากอำเภอจันทิก จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระประธานวัดราชนัดดา พระพุทธรูปมหาโลกาภินันท์ หล่อด้วยทองแดงในคราวเดียวกัน เป็นพระประธานที่วัดเฉลิมพระเกียรติ ทั้งสองวัดนี้โปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ อนึ่ง ในรัชกาลนี้มีการรบบูรกับประเทศลาวจึงได้พระพุทธรูปฝีมือลาวมาไว้ในกรุงเทพฯ ด้วย เช่นพระเสริมแต่เดิมได้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองหนองคายต่อมารัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้เชิญมาตั้งเป็นพระประธานในพระวิหารวัดปทุมวัน พระเศวตคำ โปรดฯ พระราชทานพระยาราชมนตรี (กุ) ไปตั้งเป็นพระประธานอยู่ ณ วัดกฤตบดี พระฉันทสมอ เป็นพระพุทธรูปแบบจีนพระราชทานเจ้าจอมน้อย (สุหรานาง) ไปไว้ที่วัดอัปสรสวรรค์ ในสมัยนี้ยังนิยมตัดแปลงพระพุทธรูปมาซึ่งสลักจากหินอ่อนสีขาว (alabaster) เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยขัดสมาธิเพชร ให้เป็นพระพุทธรูปแบบไทย โดยเติมขมวดพระเกศาและรัศมีเป็นเปลวทำด้วยทองหรือโลหะชุบทองครอบลงไปบนพระเศียร เช่นพระประธานในพระอุโบสถวัดเทพธิดา เป็นต้น

สำหรับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ยังคงมีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ กล่าวคือพระพุทธรูปทรงเครื่องก็ทรงมงกุฎและเครื่องประดับคล้ายคลึงกัน ช่างได้หันมาเอาใจใส่ในเครื่องประดับยิ่งกว่าสีพระพักตร์ของพระพุทธรูป สำหรับพระพุทธรูปที่ครองจีวรตามธรรมดา สีพระพักตร์ก็ยังคงสวยงามตามแบบรูปหุ่นอยู่

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๕๔-๒๔๑๑) ได้โปรดฯ ให้คิดแบบพระพุทธรูปขึ้นใหม่คือไม่มีพระเกตุมาลาหรือพระเมาลี เนื้อพระเศียรก็มีพระรัศมีที่เดียว ครองจีวรหม่นเฉียงมีริ้ว พระหัตถ์แสดงปางสมาธิ และประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ความจริงพระพุทธรูปแบบนี้ได้ทรงคิดแบบขึ้นแล้วก่อนเสวยราชย์ คือพระสัมพุทธพรรณี ซึ่งเป็นพระสัมฤทธิ์กะไหล่ทอง พระรัศมีรูปเปลว ทำด้วยแก้วผลึก

รูปที่ ๖ พระสัมพุทธพรรณี
สมัยรัชกาลที่ ๔

ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(รูปที่ ๖) โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ครั้งยังทรงผนวชอยู่และเสด็จประทับที่วัดสมอราย (วัดราชธิวาส) ตามแบบอย่างพุทธลักษณะซึ่งทรงสอบสวนได้ สำเร็จแล้วจึงทรงบรรจุดวงพระชนมพรรษาและพระสุพรรณบัฏ ภายหลังได้เพิ่ม

บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งมีปาฏิหาริย์ขึ้นอีก ประดิษฐานไว้ ณ พระตำหนักเป็นที่ทรงนมัสการ และเป็นหอสวดมนต์ของพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายตลอดมาจนกระทั่งเสด็จพระราชดำเนินไปประทับวัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลย

รูปที่ ๘ พระพุทธรูปทรงเครื่อง
สมัยรัชกาลที่ ๔
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ธรรมวินัยนั้นก็รุ่งเรืองเจริญมากขึ้น ควรจะมีสิ่งซึ่ง
เป็นสำคัญสำหรับเป็นที่ระลึกสืบไปใน พ.ศ. ๒๔๑๑
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูป
พิมพ์เดียวกันกับพระนิรันตรายทองและเงินด้วย
ทองเหลืองแล้วกะไหล่ด้วยทองคำ มีเรือนแก้วเป็น
พุ่มพระมหาโพธิ์อยู่เบื้องหลัง มีอักษรขอมจำหลัก
ลงในวงกลีบบัว เบื้องหน้า ๕ เบื้องหลัง ๕ เป็นพระ
คุณนามแสดงพระพุทธรูปคุณตั้งแต่ อรหิ สมุสาสม
พุทฺโธ จนถึง ภควา บนเรือนแก้วเหนือพระพุทธรูป
มีรูปพระมหามงกุฎ เรือนแก้วนี้ตั้งติดอยู่กับฐาน
ชั้นล่าง โปรดฯ ให้หล่อขึ้นครั้งแรก ๑๘ องค์ เท่า
กับจำนวนปีซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ แล้วทรง

พระราชดำริว่าจะทรงหล่อปิดองค์พร้อมกับเฉลิม
พระชนมพรรษาทุกปีไป พระพุทธรูปที่ทรงหล่อ
ใหม่นี้ถวายพระนามว่าพระนิรันตรายเช่นเดียวกัน
แต่พระพุทธรูปยังหาได้กะไหล่ทองไม่ พอดีเสด็จ
สวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่าง
กะไหล่ทองคำพระพุทธรูปทั้ง ๑๘ พระองค์เสร็จ
บริบูรณ์แล้ว จึงพระราชทานไปตามวัดพระสงฆ์
คณะธรรมยุติกนิกาย มีวัดบวรนิเวศวิหารเป็นต้น
ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงสร้างพระราชทานพระ
อารามหลวงซึ่งเป็นฝ่ายธรรมยุติกาวัดละองค์ต่อมา

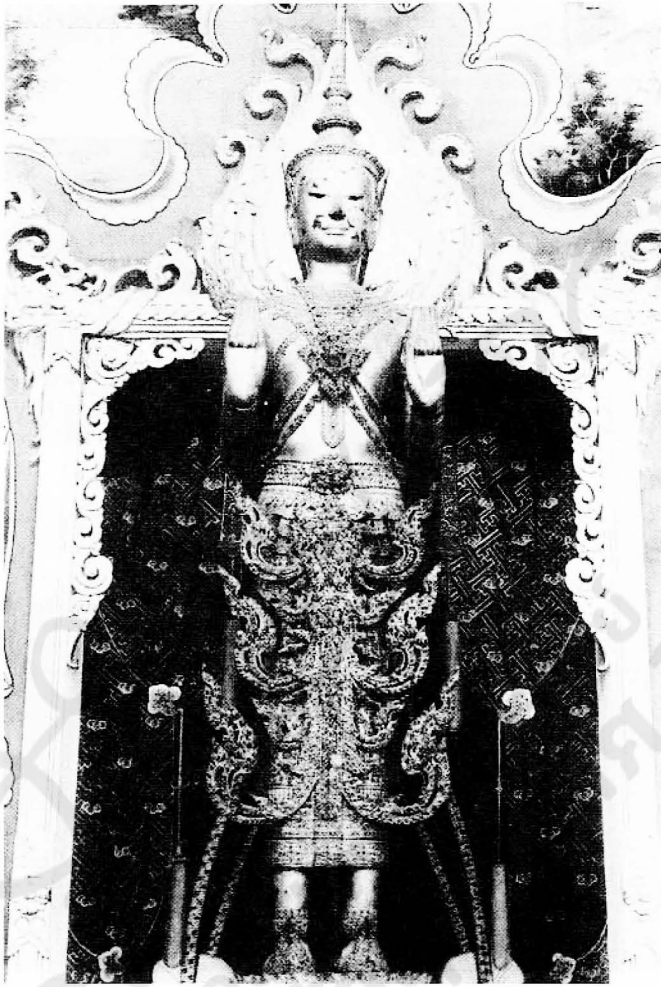

รูปที่ ๕ พระพุทธรูปคันธารราช ปางขอฝน
ในสมัยรัชกาลที่ ๕

สำหรับพระพุทธรูปสำคัญในรัชกาลที่ ๔ ยังมี
อีกดังต่อไปนี้คือ พระพุทธรูปนฤมิต เป็นพระยืนทรง
เครื่อง ประดิษฐานอยู่ที่บุษบกหน้าพระอุโบสถวัด
อรุณฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สร้างจำลองจากพระพุทธรูปจำลองพระองค์รัชกาล
ที่ ๒ ในหอพระสุราลัยพิมานดังกล่าวมาแล้ว โดยมี
พระราชประสงค์จะเชิญไปประดิษฐานไว้ที่
บุษบกนั้น แต่ยังหาได้เชิญไปไม่ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เชิญไปประดิษ
ฐานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ นอกจากนี้ก็มีพระพุทธรูปหิ
นคากรซึ่งเป็นพระประธานในวัดราชประดิษฐ์
โปรดฯ ให้หล่อจำลองจากรูปพระพุทธรูปหิ

นคากรทรงนบถ้อมมาก รวมทั้งพระสีหิงค์ซึ่งหล่อ
จำลองจากพระพุทธรูปหิเช่นเดียวกันแต่ขยายให้
ใหญ่ขึ้นปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ซุ้มจรนมา ณ พระ
ปฐมเจดีย์

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีพระพุทธรูปฝีมือลาวเช่น
เดียวกัน เช่น พระใส เดิมอยู่วัดเดียวกับพระเสริม
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้
เชิญลงมาจากเมืองหนองคาย ประดิษฐานเป็นพระ
ประธานวัดปทุมวนารามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ พระ
แสนเชิญมาจากถ้ำในแขวงเมืองมหาชัยในคราว
เดียวกับที่เชิญพระใสลงมา ประดิษฐานไว้ที่ในพระ
อุโบสถวัดปทุมวันด้วยกัน พระแสนเชิญมาแต่เมือง

รูปที่ ๑๑ พระพุทธรูปชิวญาณ
ในวิหารแก้ว วัดบวรนิเวศวิหาร

เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดหงส์รัตนาราม พระอินทร์แปลงเชิญมาแต่เมืองเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ เดิมทรงพระราชดำริจะเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดมหาพฤฒาราม แต่ภายหลังโปรดฯ ให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในพระวิหารวัดสนามสน์ พระนครศรีอยุธยา พระอรุณเรียกกันเป็นสามัญว่าพระแจ้ง หล่อองค์พระกับจิวรด้วยทองสีต่างกัน เชิญมาแต่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เชิญไปประดิษฐานไว้ในพระวิหารวัดอรุณราชวราราม ด้วยทรงพระราชดำริว่าพระนามพ้องกับวัดนั้น

ยังมีพระพุทธรูปยืนทรงเครื่องปางห้ามสมุทร หล่อด้วยสัมฤทธิ์ปิดทองอีกองค์หนึ่ง ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีจารึกที่ฐานว่าหล่อขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ (รูปที่ ๘) ถ้าเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่หล่อขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๓ จะเห็นว่ามัลักษณะใกล้เคียงกัน แต่พระพุทธรูปทรงเครื่องที่หล่อในสมัยรัชกาลที่ ๔ ฝีมือดูจะด้อยกว่าเช่น ชายไหวชายแครงที่ประดับอยู่น้าองค์พระพุทธรูปเบื้องล่างนั้นดูค่อนข้างทึบ ไม่โปร่งปลิวเหมือนพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๓

รูปที่ ๑๑ พระพุทธรูปปัญญาอัคคะ
ในวิหารเก๋ง วัดบวรนิเวศวิหาร

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ขณะนั้นเป็นเวลาที่นักปราชญ์ชาวต่างประเทศกำลังค้นคว้าเกี่ยวกับกำเนิดของพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์และลงความเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกชาวกรีก-โรมันเป็นผู้คิดค้นขึ้นก่อนและเรียกศิลปะแบบนั้นว่าศิลปะแบบคันธารราชูตามชื่อถิ่นกำเนิดคือแคว้นคันธาระทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย เมื่อเสด็จกลับมาแล้วจึงโปรดฯ ให้หล่อพระพุทธรูปคันธารราชูปางขอฝนขึ้น เป็นพระพุทธรูปยืนตามแบบศิลปะกรีก-โรมัน คือ มีพระเกศาเหมือนเส้นผมคนธรรมดาและมีมวยพระเกศา

อยู่เหนือพระเศียร พระพักตร์เป็นแบบชาวตะวันตก คือ จมูกโด่งปากเล็ก ครองจีวรห่มเฉียงมีริ้วเหมือนผ้าตามธรรมชาติ พระหัตถ์ขวากวักเรียกเม็ดฝน พระหัตถ์ซ้ายรองรับเม็ดฝน ฐานพระพุทธรูปก็มีลวดลายเป็นแบบกรีก-โรมัน (รูปที่ ๕) ตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมาจึงมีความคิดที่จะสร้างพุทธรูปให้มีลักษณะเหมือนสามัญชนยิ่งขึ้น เช่น พระไสยาที่วัดราชาธิวาสซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ เป็นต้น

สำหรับพระพุทธรูปสำคัญที่รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างอีกก็มีเป็นต้นว่า พระพุทธรูปยืน ๓ องค์ในวิหารเก๋ง วัดบวรนิเวศ คือ พระพุทธรูปวิมลคุณภูมิ เป็น

รูปที่ ๑๒ พระพุทธมุนัสสาก
ในวิหารเก๋ง วัดบวรนิเวศวิหาร

พระยืนทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิราช (รูปที่ ๑๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยฐานที่ได้เคยทรงครองวัดบวรนิเวศ ปิดทองเสร็จแล้วเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ วิหารเก๋งด้วยกันกับพระพุทธรูปญาณอัตกะ แล้วมีการสมโภช ๓ วัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ พระพุทธรูปญาณอัตกะเป็นพระยืนคลุมจีวรสองพระองค์ (รูปที่ ๑๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น ทรงอุทิศถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์พระบรมราชาอุปถัมภ์

ประดิษฐานไว้เหนือที่บรรจุพระอังคาร ที่ในพระวิหารเก๋ง เฉลิมพระเกียรติที่ทรงครองวัดบวรนิเวศด้วย พระสมุทรมินนาทเป็นพระยืนห้ามสมุทรหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ขัดแต่งเกลี้ยงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเมื่อครั้งทรงผนวชเป็นสามเณร ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ ประดิษฐานไว้ที่พระปั้นหย่า อันเป็นที่เสด็จประทับ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายพระนามว่าพระสมุทรมินนาท เพราะเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ด้วยทองคำซึ่งตกทับนายบำรุงราชบทมาลย์ เมื่อตามเสด็จทะเลในรัชกาล

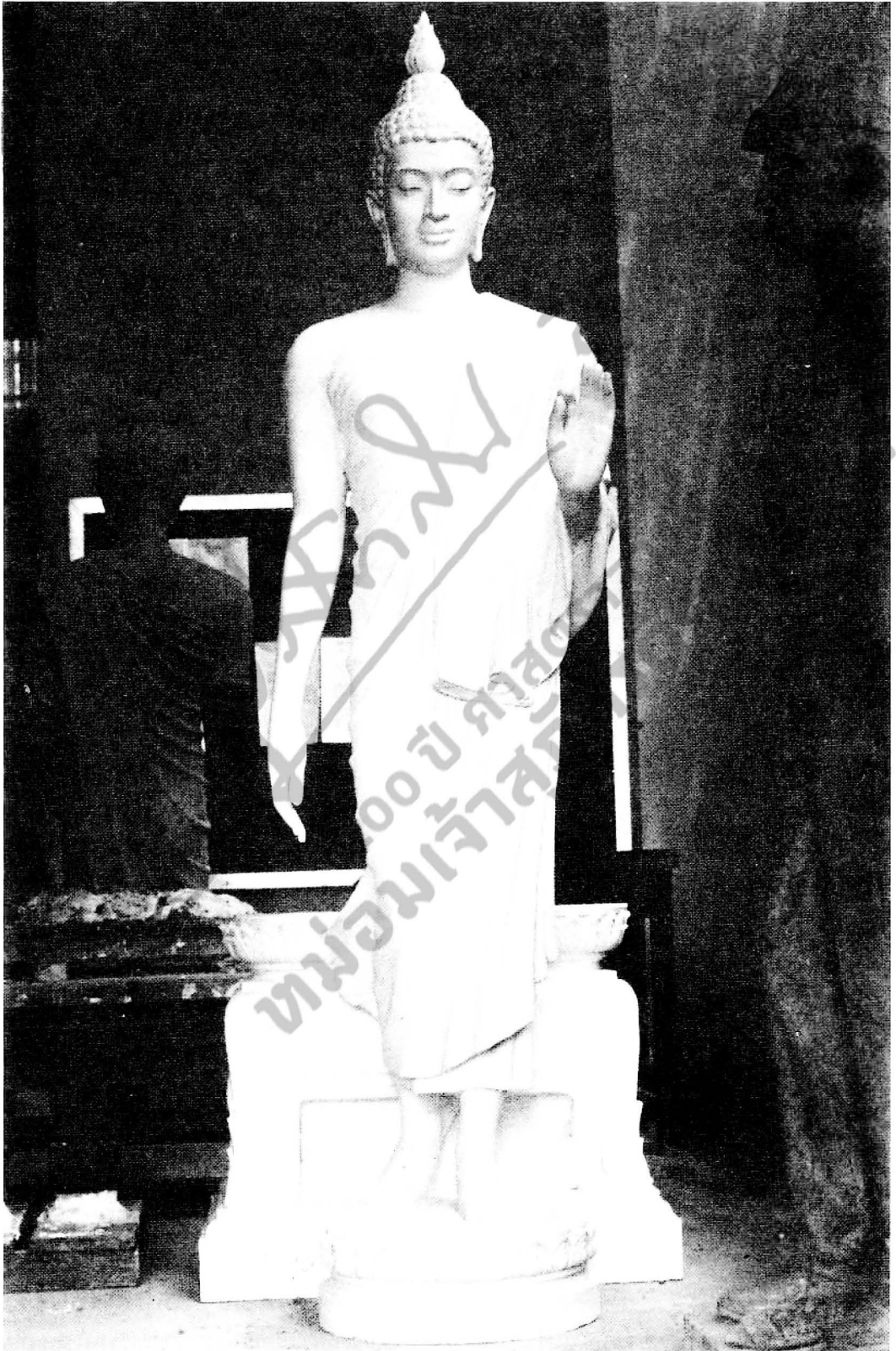
ที่ ๔ ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดฯ ให้กะไหล่ทองและจารึกความไว้ที่ฐานพระพุทธรูป

พระพุทธรูชริตญาณและพระพุทธรูปัญญาอัคคะนั้นถ้าสังเกตดูแล้วจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูชริตญาณนั้นคงหล่อตามแบบพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในหอพระสุราลัยพิมาน ด้วยเหตุนี้ชายเฒ่าชายแก่จึงมีลักษณะอ่อนช้อยคล้ายคลึงกัน แต่ทับทรวงและสายรัดองค์ก็มีลักษณะผิดแปลกออกไปซึ่งส่อให้เห็นว่าหล่อขึ้นภายหลัง สำหรับพระพุทธรูปัญญาอัคคะนั้นเนื่องจากหล่อขึ้นในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ คือ พ.ศ. ๒๔๒๘ พระเศียรจึงยังไม่มีพระเกตุมาลา และจีวรและสบงยังคงทำคล้ายผ้าธรรมดาตามแบบพระนิรันตราย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่าต่อมาช่างได้หันกลับไปสร้างพระเกตุมาลาหรือพระเมาลีบนเศียรพระพุทธรูปดั้งเดิม และส่วนใหญ่ริ้วจีวรก็หายไปด้วย พระพุทธรูปกลับแสดงปางมารวิชัยและประทับนั่งขัดสมาธิราบใหม่

นอกจากนี้ในรัชกาลที่ ๕ ก็มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งโปรดฯ ให้หล่อขึ้นเมื่อทรงสถาปนาวัดราชบพิธกะไหล่ทองคำทั้งพระองค์ สำหรับพระพุทธรูชินราชที่วัดเบญจมบพิตรนั้น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดเบญจมบพิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระราชดำริหาพระพุทธรูปที่จะตั้งเป็นพระประธานในพระอุโบสถ ทรงเห็นว่าพระพุทธรูชินราชในพระวิหารทิศตะวันตก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกมีลักษณะงามสมควรเป็นพระประธานได้ แต่ครั้งนั้นจะโปรดฯ ให้เชิญลงมา ก็ทรงเห็นว่าราษฎรชาววมณฑลฝ่ายเหนือที่เคยสักการบูชาจะพากันโหม่นัส จึงโปรดฯ ให้ช่างจำลองถ่ายแบบพระพุทธรูชินราชใหม่ ได้เสด็จขึ้นไปสมโภชพระพุทธรูชินราชและทรงเททองพระปฏิมากรองค์ใหม่เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ เสร็จแล้วโปรดฯ ให้เชิญลงมาดกแต่งที่โรงหล่อฝั่งธนบุรี สำเร็จเรียบร้อยแล้วโปรดฯ ให้แห่มาประดิษฐานเป็นพระประธานใน

พระอุโบสถ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงถวายสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์พระรัตนราชวราภรณ์เป็นพุทธรูป ปิดทองแล้ว มีการสมโภช ๓ วัน อย่างไรก็ดีถ้าพิจารณาแล้ว จะเห็นว่าพระพุทธรูชินราชองค์จำลองนี้ทางามสู่พระองค์จริงได้ไม

พระพุทธรูปสำคัญของอื่น ๆ ในรัชกาลนี้ก็มีคือ พระพุทธรูศรีน้อยซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้หล่อจำลองตามแบบพระพุทธรูศรี ซึ่งพระพุทธรูปแบบเชียงแสนหรือทางภาคเหนือของประเทศไทย มีลักษณะงดงาม ประดิษฐานไว้ ณ ศาลาการเปรียญคือพระที่นั่งทรงธรรมในวัดเบญจมบพิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ภายหลังโปรดฯ ให้ย้ายไปประดิษฐานไว้ในพระวิหารสมเด็จพระนโรดมบพิตรเช่นเดียวกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ นอกจากนี้ก็มีพระสัมพุทธพรรณีจำลองซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้จำลองถ่ายแบบพระพุทธรูปพระสัมพุทธพรรณีองค์เดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหล่อขึ้นใหม่ ตั้งพระราชพิธีหล่อที่วัดราชาธิวาส ทำพระราชพิธีพุทธาภิเษกที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสซึ่งได้ทรงปฏิสังขรณ์ ยังมีทันได้เชิญไปประดิษฐานก็เสด็จสวรรคตครั้งการเขียนภาพขุ่มพระอุโบสถสำเร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้แห่พระสัมพุทธพรรณีไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ พระพุทธรูมฤตธรรมโฆสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการปั้นหุ่นหล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ กะไหล่ทองคำทั้งพระองค์ เมื่อทรงสร้างวัดนิเวศธรรมประวัติขึ้นที่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้วโปรดฯ ให้แห่ไปประดิษฐานในพระอุโบสถเมื่อพ.ศ. ๒๔๒๔

รูปที่ ๑๓ พระพุทธรูปปูนปั้น
ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี เป็นผู้ปั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

มีพระแก้วมรกตน้อยซึ่งสลักจากแก้วมรกตในประเทศรัสเซีย เป็นพระพุทธรูปซึ่งมีรัศมีเป็นรูปบัวตูม ครองจีวรเป็นจีวรปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์มีลักษณะค่อนข้างเป็นแบบตะวันตก เพราะช่างรัสเซียเป็นผู้สลัก นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปเพชรญาณ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแก้วผลึก สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระแก้วขาวปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ

ซึ่งทรงเป็นแบบศิลปะเขียงแสนรุ่นหลังหรือเขียงใหม่ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงได้พระแก้วเขียวปางสมาธิ สูงประมาณ ๗ ซม. จากจังหวัดเขียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ถวายพระนามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่าพระแก้วนิลแก้วพรพวยพ

พระชัยวัฒน์และพระแก้วที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนใหญ่ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยพิมานในพระบรมมหาราชวัง เป็นอันจบเรื่องพระพุทธรูปสำคัญสมัยรัตนโกสินทร์แต่เพียงเท่านี้

รูปที่ ๑๔ พระชัย ในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง

หนังสืออ้างอิง

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, ๒, ๓, ๔ ของ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ของสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ

ตำนานพระพุทธรูปสำคัญของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราช

วัง ของ ม.ร.ว.แสงสุรีย์ สดาศาสตร์ กรรมการเผยแพร่ศิลป

และวัฒนธรรม สำนักพระราชวัง จัดพิมพ์

ตำนานพระชัยวิมน์และพระแก้วประจำรัชกาล ของ ส. พลายน้อย